

Hikmet Yurdu, Yıl: 5, C: 5, Sayı: 10, Temmuz – Aralık 2012/2, ss. 321 - 339

Zamanın Değişmesiyle Ahkâmın Değişmesi İnkâr Olunamaz

Celal Nuri İleri

Sadeleştiren: Yrd. Doç. Dr. Yüksel Macit

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı
yuksel.macit@inonu.edu.tr

Giriş

Osmanlıca aslından sadeleştirerek günümüz Türkçesine aktardığımız bu makale Celal Nuri İleri'nin (1877–1939) *Havaic-i Kanuniyemiz* (İstanbul 1331/1913) adlı eserinin son (hatime) kısmında (s.108-118) yer alan “*La yunker tağayyürü'l-ahkam bitağayyürü'l-ezman*” (Zamanın Değişmesiyle Ahkâmın Değişmesi İnkâr Olunamaz) başlıklı makalesidir. Bu başlık aynı zamanda Mecelle'nin 39. maddesidir. Bu makale 1912'de İctihad Mecmuası'nda da yayınlanmıştır. Makalede atıfta bulunulduğu üzere onun içeriği Celal Nuri Bey'in “İttihad-i İslam” (İstanbul 1331) adlı eserinde de büyük ölçüde vardır.

Celal Nuri Bey, İstanbul Hukuk Mektebi'ni bitirmiş, son Osmanlı meclisinde mebus, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde milletvekili olmuş, 1924 Anayasası'nın hazırlanmasında raportörlük yapmış, yenilikçi fikirleriyle tanınmış bir fikir adamıdır.¹

Celal Nuri Bey, yenilikçi fikirlerini bu makalesinde kelimenin tam anlamıyla göstermektedir; fıkıhta/İslam hukukunda ahkâmın değişmesi gerektiğini savunmaktadır ve şöyle demektedir: “Bize İslamiyet'in esaslarından çıkarılmış olmak üzere, yeni bir fıkıh lazım olduğunu çeşitli eserlerimde, özellikle “İttihad-ı İslam”da geniş ve derince açıkladım.” Bu ifadesine göre Celal Nuri, İslam hukukunun kendi bünyesi içinde yenilenmesi taraftarıdır. Celal Nuri, makalenin son kısmında ise “yeni bir fıkıh lazımdır” hükmünü tekrarlamakta, bu konuda halis niyetinden söz etmekte ve “Afrenciye (Frenk, Avrupa) medeniyetine ne kadar muhalif fikirde olduğumu hocalarımız bilmelidirler” demektedir. Buna rağmen Celal Nuri Bey, zamanımızda yapılan çeşitli çalışmalarda Batıcı aydın olarak tanıtılmakta ve bazı çalışmalara bu sıfatla başlık yapılmaktadır.² Bir başka çalışma-

¹ Hatiboğlu, Mehmed Said, *Müslüman Kültürü Üzerine*, Ankara 2004, 112. Hatiboğlu, bu nafi' eserinde Celal Nuri İleri Bey'in fıkıhta değişimle ilgili aynı muvacehede olan görüşlerini onun çeşitli eserlerinden ve bu makalesinden en fazla aktaranlar arasındadır, ancak makalenin tamamını aktarmamış ve yaptığı alıntılar çoğunlukla aynı terkipler içinde nakletmiş, sadeleştirmemiştir.

² Uyanık, Nemci, “Batıcı Bir Aydın Olarak Celâl Nuri İleri ve Yenileşme Sürecinde Fikir Hareketlerine Bakış.” Bu makale, Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinatörlüğü tarafından, 2000/012 numara ile desteklenen “Siyasî Düşünce Tarihimizde Batıcı Bir Aydın Olarak Celâl Nuri (İLE-

da ise ilgili yerde Celal Nuri'nin kendi eserlerine değil, onun fikirleri hakkında görüş beyan eden ikincil kaynaklara dayanılarak ve biraz da küçümsenerek şöyle denmektedir: "Celal Nuri, bir taraftan İslam fıkhnı savunurken diğer taraftan Batı kanunlarının alınıp 'fıkha uydurulmasından' bahsetmekle, aslında fıkha değil fıkıh elbisesi giydirilmiş Batı hukukuna taraftar oluyordu. Yayınlarının çoğu yüzeysel kalan Celal Nuri'nin, hukuk konusunda köklü değişiklikler teklif eden fikirleri de yüzeysel olmaktan ileri gidememiştir."³ Celal Nuri'nin sadeleştirdiğimiz bu makalesi, onun hakkında yapılan bu tip değerlendirmelerin aşırı yorum olduğunu göstermektedir. Geçtiği üzere Celal Nuri'nin kendisi "İslamiyet'in esaslarından çıkarılmış yeni bir fıkıh lazım" diyor, Avrupa medeniyetine muhalif fikirde olduğunu söylüyor. Bu bağlamda *Havaic-i Kanuniyemiz* kitabının "Mecelle Meselesi" bölümünün sonunu ise şöyle bitiriyor: "Bize İmam-i Azam (Ebu Hanife) gibi, İmam Şafii gibi müceddidler, müçtehitler lazım." Celal Nuri'nin başka çalışmalarında Batı hukukundan veya kanunlarından bir şeyler almaya açık olduğunu gösteren sözleri de olabilir, ancak bu durum yenilenmesi gereken bir hukuk için düşünülebilir; her yenilenen hukuk başka hukuklardan yararlanmıştı. Önemli olan adalet gibi temel esasları korumak ve bünyeye uygun şeyler almaktır. İslam hukuku da Hz. Muhammed devrinde oluşurken toplumsal şartlar gereği kısas, diyet ve hırsızın elinin kesilmesi dahil birçok hükmü Arap örfi hukukundan almıştır.⁴ Bu hükümlerin bazıları Kur'an'a girdiği için, kimi onların aslını bilmeyerek, İslam'ın orijinal hükmü sanarak, kimi aslı dikkate almayarak onlarda özel hikmetler ararlar ve değişmesine karşı çıkarlar. Ulemanın Celal Nuri'nin görüşlerine karşı çıkması bu kabildendir.

Celal Nuri'nin makalesinde yer alan görüşlerden alıntılar birçok çalışmada az veya çok vardır, ancak biz onun hakkında yukarıda geçen olumsuz değerlendirmeleri kısmen bu makaleye aykırı bulduğumuzdan ve fıkıhta köklü değişmelere hâla ihtiyaç olduğundan, makalenin tamamının günümüz Türkçesine aktarılmasında fayda mülâhaza ettik.

Celal Nuri Bey bu makalesinde, başlangıcından itibaren bin üç yüz yıl yürürlükte olan bir hukukta ulemanın muhalefeti pahasına ciddi değişikliklerin yapılmasını savunmaktadır. Ona göre, temel inanç esasları ve ibadetler dışında kalan bütün hükümler (yasalar dahil) zamanla maslahat-ı amme (kamu yararı) değiştiğinde değişebilir. Bu cesur görüşünden dolayı Celal Nuri takdir edilmelidir. Hatırlanacak olursa Türkiye'de Batıdan alınan hukuk ve kanunların yanı sıra, 1961 Anayasası'nın değişmesini seksenlere kadar, 1982 Anayasası'nın değişmesini doksanlara kadar savunmak kolay değildi, şimdi Anayasanın değişmesini herkes savunuyor. Bugüne bakarak zor zamanlarda yapılan köklü değişim tekliflerini basit bir şey gibi göstermek doğru değildir. Celal Nuri'nin fıkıhta köklü değişimle ilgili 1912'de savunduğu bu görüşü bugün 2012'de bile savunmak çok kolay değildir. İslam hukukunda köklü değişim sorunu Hz. Muhammed'den sonra içti-

Rî)”, isimli Doktora tezinden (Selçuk Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2003) özet olarak alınmıştır.

³ Otacı, Cengiz, "Osmanlı Devletinde Hukukun Romanizasyonu (II)", AÜEHFD, C.X, S. 1-2 (2006), 222.

⁴ Geniş bilgi için bkz. Macit, Yüksel, İslam Hukuku Alanında Nadir Fikirler, Malatya 2002, 17-32.

hat ile nesih meselesi çözümlenmeden çözülemez.⁵ Zira nassa dayalı meselelerde her ne zaman “maslahat değişmiştir” diye yeni bir içtihat yapılsa, “Mevrid-i nasda ictihada mesağ yoktur” (Nas olduğu yerde içtihat edilemez) kaidesi (Mecelle md.14) ileri sürülerek karşı çıkılır, nassa dayanmayan cüz’î meselelerde yeni içtihatlar ise İslam hukukunu yenilemeye yetmez. Yenilenmeyen hukuk geri kalır, geri bırakır.

Celal Nuri Bey bu hususu bildiğinden fıkhîta küllî meselelerde de yenilenme istemektedir ve bunu hararetle savunmaktadır; İslam’ın geleceği için bunu zaruri görmektedir, bu açıdan onun makalesi fikir ağırlıklıdır ve dopdoludur. Bilimsel açıdan bakıldığında ise makale, kaynakları eksik ve dipnot yoktur diye eleştirilebilir. Şu da var ki, makalenin yazıldığı tarihlerde İslam âleminde dipnot kullanmak yaygın değildi, atıflar metin içinde ve az yapılırdı. Bu makalede de kaynak atıfları var, ancak az ve metin içindedir. Makalede dipnotları biz düştük. Makalede, bazı terkip ve tabirleri aynen muhafaza etmekle birlikte, metnin maksadını değiştirmeyen kolay anlaşılır bir üslup kullanmaya çalıştık.

Bu değerlendirmelerden sonra Makale metninin sadeleştirilmesine geçebiliriz.

Zamanın Değişmesiyle Ahkâmın Değişmesi İnkâr Olunamaz

“Havaic-i Kanuniyemiz” adını verdiğimiz silsileyi bu makale ile bitiriyoruz. Silsileyi bundan daha ileri uzatmak mümkün idi. Belediye, Zabıta, Nüfus ve daha başka kanunlarımızdan bahsedebilirdik. Fakat maksadımız tafsil/ayrıntıya inme olmayıp sadece Havaic-i Kanuniye (Kanun İhtiyacı) meselesini mevzu bahis etmek/araştırmak-tartışmak olduğundan bu kadarla iktifa ve “Zamanın değişmesiyle ahkâmın değişmesi inkâr olunamaz” şer’î kaidelerini -yeni bir tarzda- yorumlamaya cesaret ediyoruz.

Meseleyi açıkça tartışalım. Değerli ulemamızın sözlerimize cidden kulak vermelerini istirham ederiz. Çünkü bugün ulemamız İslam Şeriatını ve bu nedenle İslam

⁵ Hz. Peygamber’den sonra içtihat ile nesih konusunda geniş bilgi için bkz. Macit, Yüksel, “Hz. Muhammed’den Sonra Nesih Meselesi”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sayı: 13, Nisan 2009, ss.295-304; “İmam Maturidî’ye Göre Kur’an’dan Bir Hükmün İctihad İle Neshi”, Hikmet Yurdu, Maturidî Özel Sayısı, 2009, Yıl 2, sayı 4, ss. 127–135. (www.hikmetyurdu.com) İctihat ile nesih, tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk bahseden İmam Maturidî olmuştur, ancak daha sonra rastladığımız üzere Şerhu’l-Menar fi’l-Usul li İbn Melek (Ofset Basım, İstanbul 1965) kitabında (s.245) icma ile nesih bahsinde şöyle denmektedir: “Mutezile’den bazıları demiştir ki bu (icma ile nesih) caizdir, çünkü Ebu Bekir zamanında yapılan icma ile müellefe-i kulubun zekattan payı düşmüştür. Deriz ki bu zayıf bir görüştür, çünkü icma ile nesih olmaz, aksine o olay, illetin sona ermesi ile hükmün son bulması kabilindedir.” Bu tevil ikna edici değildir; nesih keyfi hüküm kaldırma mıdır? Nesih, illetin son bulmasıyla hükmün kalkmasını içermez mi? Ancak icma içtihadı dayandığı için icma ile nesih de içtihat ile nesih gibi görülebilir ve bazı hususlarda olduğu gibi bu hususta da İmam Maturidî, Mutezile’den etkilenmiş olabilir; icma ile nesih aslında Mutezile akılcılığına ters düşmez, fakat Mutezile’ye ait eserlerde icma ile neshin caiz olduğuna dair bir bilgiye rastlamadık, hatta Mutezile’den usulle ilgili eserleri günümüze gelen Kadı Abdulcebbar (ö.415/1025) ve talebesi Ebu’l-Huseyn el-Basrî (ö.436/1044) Hz. Muhammed’den sonra nesih olmayacağını savunmaktadır. Bu hususta da adı geçen makalelere bakılabilir.

milletini⁶ korumakla mükellef ve görevlidirler. Taraflarından vuku bulan ve bulacak olan bir müsamaha, bir yanlış içtihat üç yüz milyon Müslüman'ı perişan eder.

İyice bilmeliyiz ki, bugün, Müslümanlar bir içtihat hatasından, önemli bir şer'î hakikati anlayamadıklarından yok olmaya gidiyorlar. Ulema bu hakikati anlamak ve İslam âlemine anlatmak mecburiyetindedirler.

İşaret ettiğimiz hakikat şudur:

Ahkam; zemin ve zaman ile her vakit, belki her dakika değişir. Dünyada, tarihte hukukî bir hükmün değişmeden kaldığı görülmemiştir. Solon, Lycurgos, Julien, Roma, Manu ve Kilise'nin kanunu,⁷ özetle tüm kanunlar tebdil ve tağyir etmiş/değişmiş, eskimiş, yenileri yapılmıştır. Kanun, ihtiyacı tanzim için tedvin edilir, yoksa ihtiyaçlar eski kanunlara uydurulmaz.

İşte biz âciz Müslümanlar cazibe ve dafia/çekme ve itme kanunu kadar metin, hesap ilmi kanunları kadar sağlam olan bu değişim kanununu anlayamamışız.

Dünyada her kanun değişir. Bunun bir istisnası vardır. O da "Zamanın değişmesiyle hükümlerin değişmesi inkar olunamaz" şeklindeki İslam kaidesidir.

Aklen ve naklen, hülasa nasıl düşünecek olursak olalım görürüz ki insanlar ve milletler gibi kanunlar ve içtihatlar da yaşlanır, eskir, yok olur, gider...

Beşeriyet ölmez, çünkü her an ahkam ve kanunlar değişir.

Müslümanlarda istibdat devirlerinden kalma bir adet var: Şer'î kanunlar kıyamete kadar devam edecek, beşeri hayatı düzenleyecek zannederiz. Fakat hangi şer'î kanunlar? "Zamanın değişmesiyle hükümlerin değişmesi inkar olunamaz"⁸ gibi küllî kaideler. Yoksa tatbikat değil! İşte bu yanılğı, bu içtihat hatası Müslümanlığı batırıyor.

⁶ Millet kelimesi, din anlamında da kullanılır, ancak klasik dönem metinlerinde çoğunlukla bu kelime ile, "dine dayalı bir topluluk/dinî topluluk" kastedilir, bu itibarla daha genel manada bir topluluk ifade kavim kelimesinden farklıdır. Celal Nuri, İslam milleti tabirinin geçtiği paragrafın sonunda, "bir yanlış içtihat üç yüz milyon Müslümanı perişan eder" der. Dolayısıyla, ona göre İslam şeriatını koruyanlar İslam milletini de korumuş olurlar.

⁷ M.S. 40 yıllarında doğan Plutark'ın Yaşamlar -1 (İstanbul 2005) kitabında Solon ve Likurgus vb. yasa koyucularının hayat hikayeleri ve kanunları hakkında önemli bilgiler verilmektedir, burada adı geçenler M.Ö. 6-7. asırlar arasında yaşamıştır. Ancak o kitapta Roma krallarından Numa'nın yasalarından da bahsedilmektedir. Bu isim yukarıda makale metninde Numa yerine Roma yazılmış olabilir mi ihtimalini hatıra getirmektedir, bu mümkündür, ancak Roma kanunu demek de yanlış olmaz.

⁸ Bu kaide burada ve devamında "İa yunker...kaidesi olarak kısaltılmış, "inkar olunamaz"... kaidesi şeklinde kısaltma çok anlam ifade etmediğinden kaidenin tamamını yazdık.

Ey Alimler! Size hitap ederim. Yüce Şâri' (Allah) İslamiyet'i tedvin ettiği vakit bundan maksadı, şüphesiz, insan nevinin mevcut ve gelecek saadeti idi. Halbuki görüyoruz ki bu asırda İslam (Müslümanlar) mesut olacağına bedbahttır. Demek oluyor ki Yüce Şâri'in maksadı gerçekleşmiyor. Bana göre İslam nasıl müreffeh ve bahtiyar olursa, hangi kanunların tatbiki ile yükselir ve tekâmül ederse, işte o kanunlar asıl İslam kanunlarıdır. Yoksa on asır evvel dört mezhep imamının çıkardığı ve kendi zamanlarında İslam'ın (Müslümanların) saadetine kefil olan ahkâm, bugün bize lazım olan İslam fıkhi değildir.

İslam'ın büyük bir mahiyeti vardır. Ey muhterem hocalar, bunu anlayınız. Hazreti Muhammed Mustafa geçmiş dinler üzerine İslamiyet binasını kurduğu vakit bundan maksadı her zamanda, her mekanda uygulanabilecek bir kanun vazetmek idi. Onun için İslam'ın esaslarına hadsiz, hesapsız kolaylıklar koymuştur. İlk İslam büyükleri bu Nebevi hakikati iyice anladıklarından, İslamiyet'in intişarı/yayıldığı sırada, yeni içtihatlarda bulunmuşlar, yepyeni kaideler tedvin etmişler, hatta kati naslara karşı bile hükümler ortaya koymuşlardır.⁹

Toplum yararı (Maslahat-ı amme), İslam'ın menfaati de, hiç şüphesiz, bu merkezdedir. İşte ey değerli ulema, sizin aranızdaki muhafazakâr bir grup son derece önemli bu hikmeti anlamıyor. İslam ve İslamiyet bunun için Avrupa ve Hristiyan âlemi karşısında mağlup oluyor. Eğer bu şekilde ısrar ve inat ederseniz, emin olunuz, ey muhterem ulema, birkaç sene içinde eski içtihatları uygulayacak yer bulamazsınız. Düşmanlar memleketimizi alıyor. Mahvoluyoruz. Bu ağır uykudan uyanalım. İslamiyet'i daha iyi anlayalım. Usullerimizi yenileyelim.¹⁰

⁹ Hz. Ömer'in nas (Tevbe, 60. ayet) varken kalpleri İslam'a ısındırılmak istenen kişilere (müellefe-i kuluba) zekat vermemesi buna bir örnektir. Keza onun fethedilen Irak arazisini savaştan mücahitler arasında dağıtmaması, kati ayet ve sünnet varken hüküm koymadır. Hz. Ömer'in, nas olduğu halde içtihatla verdiği başka hükümler de vardır. Hz. Ömer'in nas varken yaptığı içtihatlar bazı çalışmalarda tevîl edilse de aslı inkâr edilmez.

¹⁰ Bazen bir yenilik getirmek istendiğinde, bu "usule aykırı" diye karşı çıkılır veya reddedilir. Usulde değişiklik yapılmadan ciddi anlamda nasıl yenilik yapılacaktır? Peygamber'den sonra nesih, içtihat ile nesih, nas varken (maslahatı değişmişse) içtihat, bir usul olarak kabul edilmediği zaman, nasla tespit edilmiş olan, lafzî anlamıyla uygulandığında daha fazla zarar verme vb. sakıncaları ortaya çıkacak olan "göze göz, dişe diş" gibi kısas hükümleri, modern dünyada birçok Müslümanın bile şaşkınlıkla izlediği, hadisler sabit recim cezası ve ayetle sabit el kesme cezası nasıl değiştirilecek? Kaçamak yorumlarla bu sorunlar örtbas edilemez. Asılları Arap vb. kavimlerin örfünde olan bu hükümleri İslam adına iyi niyetle savunma da İslam hukukuna birşey kazandırmaz. Roma hukukunda da kısas ve diyet vardır ama Roma hukukunun mirasçıları onları kaldırmıştır. Şartlar gereği İslam'a geçmekle bu hükümleri Müslümanlar niye değiştiremez?

Bize, İslamiyet'in esaslarından çıkarılmış (istinbat edilmiş) olmak üzere, yeni bir fıkıh lazım olduğunu çeşitli eserlerimde, özellikle "İttihad-i İslam"da geniş ve derince açıkladım. Geçen gün İslamiyet'in gerçek ulemasından yüksek bir zat ile görüşüyordum. Bu zat, Sinop eski mebusu ve Surre emini lahikî Hasan Fehmi Efendi hazretleridir, daha ileriye giderek mevcut akaidin bile pek eski olduğundan bahsetti. Tam bir vukufiyetle dedi ki, eski zamanlarda, sapık fırkalar, Mutezile vardı. Bu akaid onlara karşı olmak üzere tedvin ve tertip edilmiştir. Dikkat edilirse görülür ki elde dolaşan akaid risaleleri hep Mutezile'nin fikirlerini ve serdettiklerini reddeder. Artık Mutezile kalmamıştır. Binaenaleyh onlara karşı harp etmek lüzumsuzdur.¹¹

Hakikatte Efendi hazretleri yerden göğe kadar haklıdır. Bugün ulemamızın bin senelik sapık fırkaların reddi ile uğraşmaları, mesela, Osmanlı hükümetinin, hâlâ Karamanoğulları ile harp etmesine benzer. Bize, bugünkü vicdani şüpheleri (içerden gelen şüpheleri) gidermek için yeni bir inanç esasları yasası (akaid mecellesi) lazımdır; yoksa isimlerini unuttuğumuz bütün eski sapık fırkaları tenkil (şiddetle eleştirme) için değil... Bu zamanda sapık fırkalardan eser kalmamıştır. Teslis ile uğraşan da yoktur. Skolastik denilen mezbele-i efkardan/fikir çöplüğünden bir şey kalmamıştır. Hele çok Tanrılara inanmak modası geçmiştir. Bu nedenle bunlarla uğraşmak zaittir/lüzumsuzdur. Pratik bir fayda doğurmaz. Halbuki zamanımızda Spiritüalizm (ruhçuluk), materyalizm, monizm gibi bir takım felsefî cereyanlar meydana çıkıyor. Bunlar ne derece İslam'ın ruhuyla uyuşmaktadır? İşte asıl mesele!

Amcam Sırrı Paşa birçok eserinde, (*Şerh-i Akaid*) de, (*Arau'l-Milel*) de ve diğerlerinde, hep bu sapık fikirleri def' etmeye çalışmıştı. Bana göre yeni bir akaid mecellesinin tedvininin lüzumunu ilan etseydi daha verimli olurdu.

Gelelim fikhî meselelere bakmaya:

Ne yazık ki zamanımızın fakihleri aynı hatayı muamelatta da yapıyorlar. Bu bölümde amcamı muaheze etme/eleştirme zorunda olduğum gibi huzurunda beş yüz

¹¹ Mutezile, Ehl-i sünnet'e ait eserlerde ehli-bidat ve firak-ı dalle'den görülmüş, kötülenmiştir, aslında mezhep taassubuyla karalanmıştır. Mutezile'nin hataları vardır, ancak İslam'ı daha akılcı yöntemlerle savunmuşlardır, akılcı metotları usule sokarak fıkıh usulünü derinleştirmişlerdir. Bu hususu doğrudan gözlemleme için bkz. Kadı Abdülcebbar, Mutezile'de Hukuk Felsefesi, çev. Yüksel Macit, İnsan yayınları, İstanbul 2003. Ayrıca "Mutezile'nin Fıkıh Usulündeki Yeri ve Etkisi" (Marife dergisi Mutezile özel sayısı, 2003 kış) başlıklı makalemize ve Mutezile'den Aforizmalar (İstanbul 2004) adlı kitabımıza bakılabilir.

saat ders dinlediğim bir değerli bir hocamın eserlerini de çekiştirmek gibi zor bir görevi üstleneceğim.

Mecellenin 39.maddesi olan **“Zamanın değişmesiyle hükümlerin de değişmesi inkâr olunamaz”** (“Ezmanın tağayyürü ile ahkâmın tağayyürü inkâr olunamaz”) şeklindeki şer’î küllî kaideyi açıklarken Haydar Efendi¹² (1853–1935) hazretleri, ahkâmı, cüzî ahkâm (tekil hükümler) şeklinde yorumlayıp “Ancak Küllî ahkâm (genel hükümler) her durumda geçerli olup değişmez!” diyorlar ve buna örnek olmak üzere şu meseleyi veriyorlar:

“Zamanın değişmesiyle ahkâmın değişmesinin örneğine gelince, eski büyük fakihlere göre satın alınacak evin (hane) satın alınmadan önce bir odasını görmek yeterli olup ondan sonra satın alan için diğer odaları gördüğünde görme muhayyerliği (hıyar-ı rüyet) yoktur.

Sonraki dönem fakihlerine göre satın almadan önce evin her bir odasını görmedikçe görme muhayyerliği devam eder. Önceki fakihler (Mütekaddimin) ile sonraki fakihler (müteahhirin) arasındaki bu görüş ayrılığı, delil ve hüccet üzerine dayanan bir görüş ayrılığı olmayıp belki bina yapımı ile ilgili örf ve âdetin değişmesinden kaynaklanmıştır ki eski fakihler zamanında evlerin her odası bir tarz üzere yapıldığından satın alınmadan önce bir odasını görmek diğerlerini görmeye ihtiyaç bırakmamış. Daha sonra evlerin odalarını farklı yapmak adet olduğundan bir evin bir odasını görmek diğer odalarını görmek için yeterli olmamıştır. Ama bu konuda küllî hüküm, alım-satımın amacına göre yeterli bir bilgi elde etmekten ibarettir, değişmeyip, yalnız bu küllî hükmün hadiselerle tatbik işi zamanın değişmesiyle değişir.”

Haydar Efendi hazretlerinin Mecelle’ye yazdıkları muazzam Şerh bu gibi örnekleri muhafaza etmekle doludur. Zannederim ki “Zamanın değişmesiyle hükümlerin değişmesi inkâr olunamaz” mübarek kaidesini zayıflatmak için bu oda meselesinden kötü bir örnek bulunamazdı.

Hayır! Değerli hocam! Bu kadar küçük bir misal ile yetinmeyiniz ve küllî hükümleri asla istisna olarak görme cüretinde bulunmayınız. Çünkü bu ilk olarak, korumasına memur olduğunuz Şeriata aykırıdır; ikinci olarak, fetvaya ve Müslümanla-

¹² Meşhur ismi Ali Haydar Efendi’dir. Mecelle’nin 99, başta fikhın tanımı ile birlikte 100 maddesi hakkında yazdığı Dürerü’l-Hükkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm (İstanbul 1330) adlı eserinin üstünde Ali Haydar, Mahkeme-i Temyiz Hukuk Dairesi Reisi ve Mekteb-i Hukuk-i Osmanî Mecelle Muallimi olarak tanıtılmaktadır. Ali Haydar Efendi biraz yaşlı olmakla beraber Celal Nuri Bey ile aynı dönemde yaşamışlardır.

rın halifesinin icraatına aykırıdır; üçüncü olarak, akıl ve mantığa aykırıdır; dördüncü olarak, tarih kanunlarına aykırıdır; beşinci olarak, kanunların ruhuna aykırıdır... vs.

Evet şer'a aykırıdır, çünkü şer' seksen bin türlü kolaylık göstermiş ve hatta hadis ile ayetin neshi derecesinde ruhsatlar vermiştir. ("İttihad-ı İslam" adlı eserimizdeki içtihat konusunda verilmiş misallere bakınız.) İlave olarak şurasını da söyleyeyim ki Hz. Muhammed bir takım önce gelmiş nasları tebdil ile İslamiyet'i sağlamlaştırmıştır. Demek ki İslamiyet'in ruhu yeniliği emreder.

Bu, Müslümanların halifesinin icraatına ve şer'î fetvalara aykırıdır, çünkü eskiden beri İmamet (Devlet başkanlığı) makamını elde eden Müslümanların çoğunluğunun liderleri, haklarında kati nas olan hükümleri bile makul maslahat-ı amme düşüncesine dayanarak değiştirmişlerdir. Mesela dönemin halifesi (II. Abdülhamit) riba (faiz) meselesini ele almış, sıradan müfessirlerin tefsirinden başka ve daha makul bir surette Kur'an nassını tefsir ettirip yüzde dokuz (%9) faizi mubah kılmıştır. **Murabaha Nizamnamesi'nin** (1887) altında Şeyhülislam'ın imzası vardır.¹³ İmamı'l-Müslimin (Halife) faizli istikraz (borç) mukavelelerine bir İslam devleti olan devletleri ve beytülmal adına imza edilmesini vekillerine emrediyor. Başka türlü devletin hayatını koruma mümkün değildir. Zamanımızda anlaşılmıştır ki eski riba şimdiki faiz değildi. O bir zulüm vesilesi idi;¹⁴ halbuki şimdiki faiz meşru bir nemadır. Bundan dolayı faiz çağımızda geçmiş dönemlerdeki gibi yasaklanan şeylerden değildir.

¹³ II. Abdülhamit devrinde çıkarılan 22 Mart 1303 tarihli Murabaha Nizamnamesi (Ceride-i Mehakim: 4 Nisan 1303/1887), 1864 tarihli Murabaha Nizamnamesi'ndeki senelik % 12 faiz oranını yürürlükten kaldırarak %9 faiz oranını şu ifadeleriyle tespit etmiştir: "İşbu nizamnamenin tarih-i neşrinden itibaren her nevi müdayinat-ı adıye ve ticariye [adî ve ticarî borçlar] faizinin haddi âzamı [üst sınırı] senevî % 9 olarak tayin kılınmıştır." Çağatay, Neşet, İslam Tarihi, Ankara 1993, 480. M.S.Hatiboğlu'nun tespitine göre bu Nizamname, Birinci Tertib Düstur'da 206 numara ile yayınlanmıştır (Ankara 1937 baskısı, V.775-776). İrade tarihi: 9 Receb1304/3Nisan 1887. Müslüman Kültürü üzerine, 119, dipnot 42. 22 Mart 1303 tarihli Murabaha Nizamnamesi, 4.12. 1984 tarih ve 3095 sayılı, Kanunî faiz ve Temerrüt Faizine İlişkin Kanun'un 5.maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır. Modern hukukta faizle ilgili pek çok çalışmada 1303 tarihli Murabaha Nizamnamesi'ne atıflar vardır. Onlara internet yoluyla ulaşmak mümkündür.

¹⁴ Sayıları az da olsa bazı İlahiyatçıların da belirttiği gibi İslam öncesi riba bir nevi tefecilikti; ödenemeyen borca, önceden belirsiz, ölçüsü olmayan bir ilave idi. Daha önce yazdığımız Mutezile'den Aforizmalar, Kayseri basım 2001, 52, İstanbul Basım, 2004, 39) adlı eserde ve daha başka çalışmalarda belirttiğimiz üzere: İslam yardımlaşmaya dayalı toplum yapısını öngörse de bu küçük miktarda ihtiyaç borçları için reel olabilir, ticari borçlarda kimse kimseye uzun vadeli faizsiz borç vermez. Altın veya yabancı parayla borç da sonuçta yaklaşık olarak faizle aynı kapağa çıkar. Faizsiz ekonomi rekabet edemez. Dindarmuhafazakâr bölge insanların genelde fakir kalmasının bir sebebi faizin mutlak haram olduğuna inanmaları ve bankalardan düşük faizli krediler alarak iş geliştirememeleridir. İlahiyatçılar, din adamları, ayırım yapmadan faiz haramdır derken bu durumları da göz önünde bulundurmalarıdır. Bu açıdan bakıldığında faizden büyük paralar kazanan kişilerin, şirketlerin, özel kuruluşların, faiz yasağını bazı insanlara benimseterek onların rekabetten düşmesine dolaylı yoldan bilmeden katkıda bulunan kişileri gözetme-

Aynı şekilde bundan birçok seneler evvel İmamu'l-Müslimin (Halife) şer'î cezaların ve kısasın bazı şekillerine dair olan kati nasları bıraktınp Napolyon kanunundan tercüme edilmiş bir kanun yaptırmış ve onu ictihadat-ı İslamiye külliyyatı arasına koymuştur.

Bu gibi misaller kolayca çoğaltılabilir.

Bu görüşünüz mantığa da aykırıdır demiş idik. Evet! Mademki muamelat değişiyor, onları tedvin için konulan hükümlerin de değişmesi gerekir. Dünyanın neresinde, olduğu gibi kalmış bir toplum ve bir medeniyet gösterilebilir?

Bu, tarih kanunlarına da aykırıdır, çünkü tarih, kanunların tekâmülüne/evrimleşmesine şahittir.

Tekrar edeyim: Doğu ve batının bütün tarihlerini karıştırınız (inceleyiniz). İsrail oğullarının nebilerinden, bütün milletler ve kavimlerin kıssalarına kadar araştırınız, fikrinizi doğrulayacak hiçbir örneğe ulaşamazsınız.¹⁵ Yalnız iki nehir (Fırat ve Dicle) arasında sakin, aslî adet ve kanunlarını muhafazada ısrarlı iki kavim vardır: Sabiîler ve Salibîler. Bunlar muhafazakârlıkta öyle ifrat dereceye gelmişlerdir ki hükümleri uygulayacak kimse kalmamış, yok olmaya yüz tutmuşlardır.¹⁶ Salibîlerce koyun ve de-

leri gerekir. Burada tekrar ediyoruz: Faizsiz ekonomi rekabet edemez. Bu realiteyi gördüğü için dindarlığı ile tanınan II. Abdülhamit dahi geçtiği üzere yüzde dokuz faize izin vermiştir. Ondan önceki halife Abdülaziz ise yüzde on iki faize izin vermiştir. Buna dönemlerinin şeyhülislamı da fetva vermiştir. Bu hususta şüphe yok. Burada bahsedilen enflasyon farkı da değildir. Ancak aşırı faiz zararlıdır. Sonuç olarak, bazı insanlar şartlara göre değişmek kaydıyla belli bir ölçüde (makul) faizin gerekliliğine inanır, bazıları ise hep faizin zararlarından bahseder; faiz meselesi kolay anlaşılır bir konu değildir. Her isteyen kendine inanan bulur. Kendi yapmadığı halde bazı şeyleri başkalarına tavsiye edenler veya yasaklayanlar bahsimiz dışındadır.

¹⁵ Babylonia Talmud (Babil Talmudu) editörü M.L. Rodkinson, Talmud'un I. cildinde (Volume I) düştüğü bir notta, Tevrat'ta kısasla ilgili geçen "Cana, can, göze göz, dişe diş" ayetini Yahudi yorumcuların tümünün lafzi anlamda almadığını, suçun cezasız kalmayacağı, karşılığı olacağı anlamında anladıklarını kaydetmektedir. Bu yorumla yapılan bir tekâmüldür. Aynı ayet Kur'an'da da vardır, ancak bütün müfessirler ve fakihler onu lafzî anlamında anlamışlardır. Bu durum ilginçtir. Müslüman bilginler Kutsal metinleri esnek yorumlamada daha mı cesaretsizdir? Bu nokta karşılaştırılmalı olarak tartışmaya değerdir.

¹⁶ Sabiîler, yazarın (C.Nuri) iki nehir arasında dediği, büyük bir ihtimalle Fırat ve Dicle nehirleri arasında yaşayan bir topluluktur. Ancak onlar Fırat'ın Irak topraklarında olan uzantısı etrafında yaşarlar. Sabiîlerin dini yaşantıları akarsuya çok bağlıdır, namaz için abdestleri, bir şeyhin yardımıyla haftalık vafizleri kefen gibi beyaz elbiseler içinde akarsu veya onun göletlerinde olmak zorundadır. Sabiîler, dinî temizlik, genel temizlik ve yiyecek-içeceklerin temizliği konusunda aşırı titiz olup geçtiği üzere akarsuya çok bağlı oldukları için yerleşim alanları da sınırlıdır. Sabiîlerin bir kısmının Irakta baskılar sonucu ABD ve daha başka ülkelere göç etmek zorunda kaldıkları söylenir. Oralarda akarsu bulamadıklarında bazı dinî kurallarını esnetmiş olabilirler. Sabiîlere Mandeans da denir, zamanımızda sayıları 60-70 bin arasında tahmin edilmektedir. Sabiîler, akarsu ile temizlik örneğinde olduğu gibi her şeyin tabii olmasında ısrar

ve yetiştirilmesi yasak iken zaruretin yönlendirmesiyle, bunlar bu hayvanları bile beslemek mecburiyetinde kalmışlardır. Bu vahşi kabileler ceylan etinden başkasını yemezler ve onun derisinden başka bir şey giymezler. Bizim bunlara benzeyip yok olup gitmemiz mi lazım?

Bu, kanunların ruhuna da aykırıdır. Çünkü kanun, gerçekliği kesin olan bir şey değildir. Hukuk kanunları, matematik kanunları gibi sabit olamaz. O halde bunların bölge, mekan, iktisadi şartlar, zaman, karakter, siyasi ihtirasların etkisi, ilimlerin ve fenlerin gelişmesiyle değişebilecekleri üzerinde fikir birliği vardır.

İşte kanunlarımızda da, mekteplerimizde de, medreselerimizde de, teşri (yasama) meclislerimizde de, özellikle fetvahanemizde de bu köhne, İslamiyet'e ve şeriatin canlılığına aykırı eski fikirlerin olmasını arzu ederiz.¹⁷ Bize Müslümanları ayaküstünde tutabilecek, onları müthiş hayat mücadelesinde muvaffak edecek yeni akaid, yeni bir fıkıh lazımdır. Bu sözlerimi ne derece halis niyetle söylediğimi değerli alimler anlamalıdır.

Aynı şekilde Afrenkiye (Frenk, Avrupa) medeniyetine ne kadar karşı olduğumu hocalarımız bilmelidirler. Bakış açım şudur ve değişmez: İslam ölüyor; mahvolmaktadır. Bu çöküşün sebebi, kaide ve kanunların ebedi devam edeceği hakkında istibdat devri ulemasının meydana getirdikleri zan ve batıl görüşlerdir. Bu dertlere deva bulmak ve İslam'ı kurtarmak için yeni içtihatlar, yeni fıkıh, yeni akaid, yeni bir hedef lazım. Bunlar olursa ne güzel, olmazsa, "inna lillah ve inna ileyhi raciun."¹⁸

ettikleri için hayatı kendilerine biraz zorlaştırmışlar ve katılımla fazla çoğalamamışlardır. Sabiiler sayıca az olmalarına rağmen meşhurdurlar, ancak Salibiler bu isimle çokça tanınan bir topluluk değildir. Sabiiler hakkında Kur'an'da az bilgi vardır; onların Allah'a ve ahiret gününe inandıklarından bahsedilir, Hz. Peygamber de onları Ehl-i kitaptan kabul etmiştir. Sabiiler Kutsal kitaplarına çok bağlı bir topluluktur, Hz. Adem'e inen suhuf'u ve diğer suhurları bile muhafaza ettiklerini söylerler, bu sahifeler Kutsal kitapları olan Ginza'da vardır. Ginza, Almancaya (Göttingen 1925) ve Arapçaya çevrilmiştir, bir vesileyle her ikisine de ulaştık, Ginza'nın Arapçasına (Kinza Rabba: Rabbin Hazinesi anlamında olabilir) biraz baktık, gerçekten içinde Kur'an'ın İhlas gibi kısa surelerine ve çeşitli ayetlerine benzer veciz ifadeler var. Ancak Sabiiler vaftizci Yahya ile peygamberliğin son bulunduğu inanırlar.

¹⁷ Genel durumdan bahsediliyor.

¹⁸ Bu söz ayetten iktibasır, ölünün arkasından söylenir. Meali: "Allah'a aidiz ve O'na döneceğiz". Yukarıda metinde geçen bu sözden kastedilen mana anlaşılıyor ama yine de biz açıkça yazalım, Celal Nuri diyor ki: "Bunlar olursa ne güzel, olmazsa toplum olarak öleceğiz/yok olacağız."

لاينكر تغير الاحكام بتغير الازمان

— خاتمه —

« حوائج قانونيه من ، عنواتي ويرديكمز سلسله يي
بومقاله ايله بيترييورز . واقعا ، الى نهايه ، سلسله يي
اوزاتمق ممكن ايدى . بلديه ، ضابطه ، نفوس ، الى آخره ،
قانونلرندن بحث ايديه بيليردك . فقط مقصدمز تفصيل اوليوب
حوائج قانونيه مسئله سنى ساده جه موضوع بحث ايتك
اولديغندن بو قدرله اكتفا ومعرض خاتمه ده (لاينكر تغير
الاحكام بتغير الازمان) قاعده شرعيه سنى - يكي برطرزده -
تفسيره مجاسرت ايديورز .

مسئله يي آجيقجه موضوع مناقشه ايدلم . علمای
كرامتك سوزلرمنزه جدا حواله سمع اعتبار ايتلرني
استرحام ايدرز . چونكه بوكون علمامن شريعت اسلاميه يي
وبناء عليه ملت اسلاميه يي صيانتبه مكلف ومأموردلر .
طرفلرندن وقوع بولان ويا بوله جق اولان برمساعه ،
برباطل اجتهاد اوچيوز مليون مسلماني پریشان ايدر .

— ۱۰۹ —

ایچه بیللملی یزکه ، بوکون ، مسلمانلر بر اجتهاد خطا-
سندن ، بر حقیقت بالغه شرعیه نی آکلایه مدقلر نندن انقراض
ایدیلورلر . علما بو حقیقتی کوزجه تفهم وبالآ خره عالم
اسلامه تفهیم مجبوریتده درلر .

اشارت ایتدیکمز حقیقت شودر :

احکام ، زمین وزمان ایله هر وقت ، بلکه هر دقیقه
تبدل ایدر . دنیاده ، تاریخده بر حکم حقوقینک مستقر
اوله رق قالدینی کورولما مشدر . صولون ، لیکورغوس ،
ژولین ، روما ، مانو ، کلیمانک (قانون) ی ، خلاصه
باجمله قوانین تبدل وتغیر ایتمش ، اسکیمش ، بیکیلری
یایلمشدر . قانون احتیاجی تنظیم ایچون تدوین ایدیلور
یوقسه احتیاجات اسکی قوانینه توفیق ایدلر .

ایشته بز عجزه اهل اسلام جاذبه ودافعه قانونی قدر
متین ، قوانین فن حساب قدر رسین اولان بو قانون
تبدلی آکلایه مامشدر .

دنیاده هر قاعده حکمیہ دکی شیر . بونک بر مستثناسی
واردر . اوده (لاینکر تغیر الاحکام بتغیرالازمان) قاعده
اسلامیه سیدر .

عقلاً ، نقلاً ، خلاصه فصل دوشونه جک اولورسه ق

— ۱۱۰ —

کورورزکه انسانلر ، ملتلر کبی قوانین و اجتهاداتده
اختیارلار، اسکیر ، نهایت اولور ، کیدر ...
بشریت اولمز ، چونکه ، هر آن احکام و قوانینی
تبدیل ایدر .

مسلمانلرده ادوار استبداددن قاله برعادت وار :
قوانین شرعیه بی قیامتہ قدر کیدهجک ، احوال بشری
تنظیم ایدهجک ظن ایدرز . فقط هانکی قوانین شرعیه ؟
لاینکر ... کبی قواعد کلیه . یوقسه تطبیقات دکل ! ایشته
بوزهول ، بوخطای اجتهادی مسلمانلنی باطیریور .

ایهاالعلماء ! سزه خطاب ایدرم . شارع اعظم اسلامیتی
تدوین ایتدیکی وقت بوندن مقصدی ، لاشک ، نوع
بشرك سعادت حالیه ومستقبلهسی ایدی . حالبوکه کوریبو-
رزکه بو عصرده اسلام مسعود اوله جفته بدبختدر . دیمک
اولیورکه شارع اعظمتک مقصدی حاصل اوله میور . فکر سجه
اسلام فصل مرفه وبختیار اولورسه ، هانکی قوانینک
تطبیقی ایله تعالی وتکامل ایدرسه ، اوقوانین ایشته اصل
قوانین اسلامیه در . یوقسه اون عصر اول اثمة اربعه نك
استخراج ایتدیکی والحق کندی زمانلرنده سعادت اسلام
میه بی کافل اولان احکام ، بوکون ، بزه لازم اولان فقه
اسلام دکلدر .

— ۱۱۱ —

اسلامك بيوك برماهيتى واردور. اى محترم خواجهلر،
 بونى آكلایيكنز . حضرت محمد مصطفي اديان سالفه
 اوزرينه بنای اسلاميتى قوردینی وقت بوندن مقصدی
 هر زمانده، هر مکانده تطبیق اولونه بيله جك بر قانون وضعی
 ایدی . آنك ایچون اساس اسلامه حدسز ، حسابسز
 سهولتلر وضع ایتشدور . ایلک اعظم اسلامده بو حقیقت
 نبویه بی ایجه آکلادقلرندن ، اسلاميتك اوان انتشارنده،
 یكى اجتهادلرده بولونمشلر، یب یكى قاعدهلر تدوین ایتمشلر،
 حتی نصوص قاطعه یه قارشى بيله احکام وضع ایتمشلردور .
 مصاحت عامه ، اسلامك منفعتی ده ، هیچ شبهه سز ،
 بومر كزده دور . ايشته ، اى علمای کرام ، سزك آره كزده
 بر حذب محافظه کار بو حکمت بالغه بی آکلایمور . اسلام
 و اسلاميت بونك ایچون اوروپا و عالم نصرانیتك مواجهه .
 سنده مقهور اولیور . اكر حال حاضرده ثبات و عنناد
 ایدرسهك ، امین اوليكنز ، اى محترم علما ، بر قاچ سنه
 ایچنده اسكى مجتهدانى تطبیق ایده جك بر بوله مازسكنز .
 اعدا مملکت مزى آلیور . محو اولیوروز . بو آغیر اویقودن
 اویانهلم . اسلاميتی ده اى آکلایهلم . اصوللر مزى تجدید
 ایدملم .

بزه ، اساسات اسلامیه دن مستنبط اولمق اوزره ،

— ۱۱۲ —

يكي بر فقه لازم اولديغنى مختلف اثرلر مده ، خصوصيله
 و اتحاد اسلام ، ده عريض و عميق شرح ايتدم . كچن كون ،
 علمای حقیقه اسلامیه دن بر ذات عالی ایله كوروشیوردم .
 بو ذات - كه سینوب مبعوث سابقی و صره امین لاحقی حسن
 فهمی افندی حضرت تلیدر - ده ایلری به کیدرک عقائد
 حاضره نك بيله نك اسکی اولدیغندن بحث ایتدی . و کمال
 وقوف ایله دیدی که ، اسکی زمانلرده ، فرق ضاله ، معتزله
 واردی . بو عقائد آنلره قارشى اولمق اوزره تدوین
 و ترتیب ایدلشدر . دقت ایدیلیرسه کوریلورکه آله متداول
 عقائد رساله لری هپ معتزله نك افکار و مسروداتی رد
 ایدر . آرتق معتزله قالمشدر . بناءً علیه آنلره قارشى
 حرب ایتک زاندر .

فی الواقع افندی حضرت تلیرنک بردن کوکه قدر حق
 واردر . بو کون علما مرنک بیک سنه لک فرق ضاله نك ردی
 ایله اوغراشمه لری ، مثلا ، حکومت عثمانیه نك ، حالا قرمان
 اوغلا لریله حرب ایتسنه بکزه ر . بزه ، بو کونکی شباهت
 وجدانیه نی دفع ایچون یکی بر مجله عقائد لازمدر ؛
 یوقسه اسملریخى اونوتدیغمز کار قدیم فرق ضاله نی تشکیل
 ایچون دکل ...

— ۱۱۳ —

الحالة هذه فرق ضالهدن اثر قلامشدر . تنلیت ایله اوغراشانده یوقدر . سقولاستیق دنیلن منبله افکارندنده برشی قلامشدر . هله فضله معبودلره ایناتق مودادن کچمشدر . بناء علیه بونلرله اوغراشعق زاندر . بی لزومدر . بر فائده عملیه بی منتیج اوله ماز . حالبوکه زمانتزدده سپیریتو آلیم ، ماته ریالیم ، مونیزم کبی بر طاقم مسالک فلسفیه میدان آلیور . بونلر نه درجه لرده روح اسلامیتله قابل تالیقدر ؟ ایشه اصل مسئله !

عمجهم سری پاشا مختلف آثارنده ، (شرح عقائد) ده ، (آراء الملل) ده ، الخ ، هپ بو افکار ضالهدنی مدافعه ایتشدی . فکرجه یکی بر حجه عقائدک لزوم تدویننی اعلان ایتسه ایدی سعی دهامشر اولوردی .

کلهم صرف مسائل فقهیه به :

مع التأسف فقهای حاضره من عینی خطایی معاملاتدهده یا بیورلر . بو فصلده عمجهمی مؤاخذه مجبوریت الیمسنده بولندیغم کبی . حضورنده بشیوز ساعت درس دیکله دیکم بر استاد محترمک آثارینی ده چکشدرمک وظیفه مشکلهسنده بولونه جنم .

حوائج قانونیه من — ۸

— ۱۱۴ —

مجله نك ۳۹ نجی ماده سی حاله قونیلان ازمانك تغییرله
احكامك تغییرى انكار اولونه میه جنی قاعده کلیه شرعیه سنی شرح
صددنده حیدر افندی حضرتلری احکامی (احکام جزئیه)
ایله تفسیر ایدوب « اما احکام کلیه هر حاله باقی اولوب
تغیر ایلزا، دیورلر ومثال اولق اوزره شو مسئله نی ذکر
ایدورلر :

« ازمانك تبدیلیه تبدیل احكامك مثاله کلنجه قدمای
فقها عندنده اشتر اولنه جق خانه نك قبل الشرا بر اوطه سنی
کورمك کافی اولوب آندن صکره ساتون آلان ایچون
دیگر اوطه لری کوردکده خیار رؤیت یوقدر .
ومتأخرین فقها عندنده قبل الشرا هر بر اوطه سنی
کورمدکجه خیار رؤیتی باقی اولور. متقدمین ایله متأخرین
بینلرنده کی بو اختلاف، دلیل وحجت اوزرینه مبتنی اختلاف
اولیوب بلکه انشا آت حقه عرف وعادتک اختلافدن
نشأت ایتشدرکه قدمای فقها زماننده خانه لرك هر اوطه سنی
بر طرز اوزره یاییله کلدیکندن بر اوطه سنی قبل الشراء
کورمك سائر لرینی کورمکدن معنی ایتمش. مؤخرآ خانه لرك
اوطه لری مختلف یایلق عادت اولدیغندن بر خانه نك بر اوطه سنی
کورمك سائر اوطه لرینی کورمکدن معنی اولمامشدر . اما
یوبایدده حکم کلی که مقصد شرایه کوره بر علم کافی حاصل

— ۱۱۵ —

ایتمکدن عبارتدر تغیر ایتیوب یالکنز بو حکم کلینک حوادنه
امر تطبیقی تغیر ازمان ایله تبدل ایدر . «

حیدر افندی حضرتلرینک مجلهیه یازدقلری شرح
معظم هب بوکبی امثلهٔ محافظه کارانه ایله طولودر . وطن
ایدرم که لاینکر ... قاعدهٔ مبارکسنی تهزیل ایچون بو اوطنه
مسئلهسندن بدتری مثال آنخاند اولونه مازدی .

خیر ! استاد عالی اقتدارم ! بو قدر کوچک بر مثال ایله
اکتفا ایتمه ییکز و احکام کلیه نی اصلاً استنا جرأتنده
بولونتمه ییکز . چونکه بو اولاً ، سیانته مأمور اولدیغکنز
شرع شریفه مغایردر ؛ ثانیاً ، فتوایه و خلیفهٔ مسلمینک
اجرا آتیه مغایردر ؛ ثالثاً ، عقل و منطقه مغایردر ؛ رابعاً
قوانین تاریخییه مغایردر ؛ خامساً ، روح القوانینه
مغایردر ... الخ

اوت شرعه مغایردر چونکه شرع سکسان بیك درلو
سهولت کوسترمش و حتی حدیث ایله آیتک نسخی درجهسنده
رخصترویرمشدر . (« اتحاد اسلام » نام اثر مزده کی اجتهاد
فصلنده مندرج مثاللره مراجعت) فضله اوله رق شوراسنی ده
سویلیهیم که حضرت محمد بر طاقم نصوص سالفه نی تبدیل
ایله اسلامیتی اساسکیر ایتمشدز . دیتک که روح اسلامیت
تجددی آمردر .

— ۱۱۶ —

بو، خلیفه مسامینک اجرا آتسه و فتاواى شرعیه بیده
مغایر دررکه چونکه اسکیدن بری امامت مقامنی احراز ایدن
رؤسای جمهور مسلمین حقلرنده نص قطعی اولان احکامی
بیله مصلحت عامه ملاحظه معقوله سنه مبنی تبدیل ایتمشلر درر.
مثلا خلیفه وقت ربا مسئله سنی آله المش. علی العاده مفسر لارک
تفسیرندن بشقه ودها معقول بر صورتده نص قرآنی تفسیر
ایتدیروب یوزده طقوز فائضی مباح قیلمشدر. مراجحه
نظامنامه سنک آلتنده شیخ الاسلامک امضاسی واردر
وامام المسلمین فائضی استقراض مقاوله لرینه بر دولت اسلامیه
اولان دولتلی و بیت المال نامنه امضا ایدلمسنی و کلاسنه
امر ایدیور. وبشقه درلو محافظه حیات دولتده قابل
دکلدر. زمانمزده آکلاشلمشدر که اسکی ربا شمديکی فائض
دکلدی. او، بروسیله ظلم ایدی؛ طالبوکه شمديکی فائض
برنمای مشروعدر. بناء علیه فائض عصر حاضرده ادوار
متقدمه ده کی ربا کبی ممنوعاتدن دکلدر.

کذلک بوندن برچوق سنه لر اول امام المسلمین شرعک
عقوباته و قصاصک بعض شکل لرینه دأر اولان نصوص قاطعه
و قطعیه بی براقدیروب قود ناپولتوندن مترجم بر قانون
یایدیرمش و آنی کلیات اجتهادات اسلامیه آرسنه وضع
وادخال ایتمشدر.